

UDK: 343.162 (497.6) “ 160/165 ”

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2024.53.67

Primljen: 19.09.2024

Prihvaćen: 17.10.2024

Izvorni naučni rad

Muamer Hodžić

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

muamer.hodzic@ois.unsa.ba

Vrhovne pokrajinske kadije u Bosni (prva polovina 17. stoljeća)

Sažetak: Vrhovni pokrajinski kadija (mulla) bio je najviši sudski predstavnik Porte u ejaletu. Kadije u rangu mulle postavljani su na dužnosti u velike gradove odnosno središta ejaleta. Njegove ovlasti nisu se odnosile samo na sudska i upravna, već i na vojna i ekonomska pitanja zbog čega je, pored beglerbega, predstavljao najvažnijeg i najutjecajnijeg visokog osmanskog dužnosnika u upravno-administrativnom aparatu ejaleta. Uviđajući važnost ovog segmenta osmanske vlasti, radom smo nastojali utvrditi imena vrhovnih bosanskih kadija (mulla) i druge relevantne podatke o njima poput stručnosti, iskustva, vještina i detalja iz sudske prakse. Jednako važno bilo je preciziranje trajanja mandata mulla kao pokazatelja dinamike rada centralne osmanske administracije. U tu svrhu analizirani su sadržaji različitih pojedinačnih i zbirnih dokumenata, a prikupljeni podaci su interpretirani u odgovarajućem kontekstu. Rezultati ovog rada trebali bi doprinijeti boljem razumijevanju funkcioniranja sudstva u Bosanskom ejaletu u prvoj polovini 17. stoljeća. Naročito ako se ima u vidu da su svi sudski protokoli (sidžili) iz navedenog perioda stradali 1697. godine nakon vojnog pohoda Eugena Savojskog, koji je tom prilikom opljačkao i spalio Sarajevo.

Ključne riječi: vrhovni pokrajinski kadija, mulla, kadijski mandat, osmansko sudstvo, Bosna.

Abstract: The supreme provincial qadi (mullah) was the highest judicial representative of the Sublime Porte in an eyalet. Qadis in the rank of mullahs were appointed to duties in large cities or centres of eyalets. His powers did not only refer to judicial and administrative matters, but also to military and economic issues, which is why, next to beylerbey, he represented the most important and influential high-ranking Ottoman official in the administrative apparatus of an eyalet. Recognizing the importance of this segment of the Ottoman government, we tried to establish the names of the supreme Bosnian qadis (mullahs) and other relevant information about them, such as their expertise, experience, skills and details from judicial practice. Equally important was specifying the duration of the mandate of the mullahs as an indicator of the dynamics of the work of the central Ottoman administration. For this purpose, the contents of various individual and collective documents were analysed, and the collected data were interpreted in the appropriate context. The results of this work should contribute to a better understanding of the functioning of the judiciary in the Bosnian Eyalet in the first half of the 17th century, especially if you bear in mind that all the court protocols (sijjils) from the mentioned period perished in 1697 after the military campaign of Eugene of Savoy, who on that occasion looted and burned Sarajevo.

Key words: Supreme provincial qadi, Mullah, Mandate of a qadi, Ottoman judiciary, Bosnia

Krajem osme decenije 16. stoljeća Porta je provela upravno-administrativne promjene u okviru kojih je formiran Bosanski ejalet, a Sarajevo promovirano u rang mevlvijeta (*mulaluk*).¹ To u praksi znači da

¹ Općenito o temi sudstva u Bosni za vrijeme osmanske uprave napisano je više radova u bosanskohercegovačkoj starijoj i novijoj historiografiji. U tom smislu važno je ukazati na sljedeće naslove: Safvet-beg Bašagić, “Kako se za turske uprave Jugoslavija dijelila na kadiluke neposredno pred Bečki rat”, *Novi Behar*, 12/IV, Sarajevo 15. oktobra 1930, 177-179; Mehmed Handžić, “Pogled na sudstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme turske vlasti”, *El-Hidaje*, god. IV, Sarajevo 1940/41, 83-86; Hazim Šabanović, “Popis kadiluka u Europskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića”, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, LIV, Sarajevo 1942, 307-356; Hamdija Kreševljaković i Hamdija Kapidžić, “Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća”, *Istorisko-pravni zbornik*, 3-4, Sarajevo, 1950, 247-260; Aladin Husić, “O organizaciji i načinu funkcioniranja sudske vlasti u kadiluku Tešanj u

je za cijeli teritorij Bosanskog ejaleta imenovan vrhovni kadija (mulla) iz reda uleme s izuzetno visokim stepenom obrazovanja u Carstvu. U dokumentima se susreće i termin *vilajetski kadija*, čime se ističe razlika u odnosu na kadije na nivou kadiluka.²

Inače, najviši kadijski rang u Osmanskoj Državi, pored šejhul-islama imala su dvojica kazaskera: rumelijski i anadolski. Ispod njih u sudskoj hijerarhiji slijedile su kadije u rangu mulle postavljani na dužnost u velikim osmanskim središtima. Koliki su značaj imale kadije u rangu mevlevijeta svjedoče njihove visoke plaće koje su se kretale od 300 do 500 akči dnevno. Ovi iznosi su bili mnogostruko veći u odnosu na plaće kadija u kadilucima.

---

drugoj polovini 18. stoljeća”, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 47, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2018, 199-213; Sedad Bešlija, “Kadiluk Imotski u 17. stoljeću”, u: *Bošnjaci Hercegovine kroz historiju*, BZK Preporod, Mostar, 2019, 17-44; Kemal Bašić, “O kadilucima i kadijama Zvorničkog sandžaka u XVII stoljeću”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLI, 2020, 99-121; Aladin Husić, *Kadiluk Tešanj u drugoj polovini 18. stoljeća (Tešanj, Maglaj i Žepče u svjetlu akata Tešanskog suda)*, (Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka, 2020).

Posebno treba izdvojiti rad Azre Gadžo-Kasumović koji se bavi isključivo pitanjem bosanskih mulla u okviru osmanske upravne hijerarhije. Osim navedenog rada, koji općenito govori o mullama u Bosni, Behçet Loklar je na osnovu osmanskih izvora sačinio rekonstrukciju života i djelovanja jednog od bosanskih mulla koji je tu dužnost obavljao krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Više vidi Azra Gadžo-Kasumović, “Mulla u Bosanskom ejaletu”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XVII–XXVIII, Sarajevo, 2008, 5-68; Behçet Loklar, “Sarajevski Mula Šejhzade Es-Sejjid Muhamed Seid-Efendija i njegova uloga njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 71/2021, Orijentalni institut, Sarajevo 2022, 163-193. Treba napomenuti kako je institucija kadije ostala u sudskom sistemu i nakon uspostave austro-ugarske vlasti na teritoriji Bosne i Hercegovine.

Jedina monografija o kadijama upravo se odnosi na to vrijeme i kao takva predstavlja posebnu zanimljivost jer sadržajno nudi mogućnost sagledavanja uloge i položaja kadija ne samo u naznačenom periodu već i kasnoosmanskog perioda vlasti. Više vidi Hana Younis, *Biti kadija u kršćanskom carstvu: rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878.-1914.*, (Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2021). Pored pobrojanih naslova iz domaće historiografije želimo ukazati i na studiju Tatjane Paić-Vukić u kojoj se iz šire perspektive sagledava život i karijera jednog kadije. Više vidi Tatjana Paić-Vukić, *Svijet Mustafe Muhibbija, sarajevskega kadije*, (Zagreb: Srednja Europa, 2007).

² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Evkaf (İE.EV), dokument br. 9/1087.

Mulla je bio je najviši sudski predstavnik Porte i jedna od najvažnijih osmanskih dužnosnika u upravno-administrativnom aparatu ejaleta.³ Imao je veoma širok djelokrug rada i mogućnost kontrole drugih predstavnika osmanske vlasti u pokrajini. Izravno je komunicirao s Portom i bio je zadužen za obznanjivanje i provođenje različitih naredbi. Isto tako, on je Porti upućivao i službene predstavke pojedinaca ili čitave zajednice u slučajevima nezadovoljstva radom ili postupcima drugih osmanskih dužnosnika u Bosni.

Međutim, treba naglasiti da je i rang mevlevijeta imao više nivoa. Najviši nivo bio je tzv. *Haremeyn mevleviyeti* kojim su označavane kadijske pozicije u prijestolnici Istanbulu, te svetim gradovima Meki i Medini. Nakon toga dolazi nivo *Bilad-i hamse* koji je uključivao položaje kadija u pet velikih gradova: Edirne, Bursa, Šam (Damask), Egipat (Kairo), i Filibe (Plovdiv).⁴ *Mahreç mevleviyeti* je označavao treći nivo mulaluka i toj skupini su pripadali kadije u gradovima Kudus (Jerusalem), Halep, Tirhala, Jenişehir, Galata, Uskudar, Izmir, Solun, Ejup, a kasnije su priključeni Sofija, Kreta i Trabzon. *Devriye mevleviyeti* je bio četvrti nivo visokih kadija i uključivao je službe u gradovima: Adana, Antep, Bagdad, Beograd, Bejrut, Sarajevo, Čankiri, Dijarbekr, Erzurum, Filibe (Plovdiv), Konja, Kutahja, Maraš, Ruščuk, Sivas, Sofija, Tripoli (Libija – Trablusgarb) i Van.⁵

Imenovanja na kadijske položaje u svim spomenutim gradovima bila su uvjetovana određenim kvalifikacijama i visokom naobrazbom kandidata, naročito zbog ovlasti i utjecaja u upravno-administrativnim poslovima. U stručnoj literaturi se spominju da je kadijama u kadilucima mandat trajao dvadeset mjeseci, odnosno dvije godine nakon čega su

³ U radu će se pored termina vrhovni bosanski kadija ravnopravno koristiti i termin bosanski mulla.

⁴ Plovdiv je kasnije premješten u niži rang mevlevijeta.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, 99-103; Fahri Unan, "Mevleviyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara 2004, 467-468.

morali čekati izvjesno vrijeme do novog postavljenja. Ovo čekanje se označavalo kao *zaman-ı infisālî*.⁶

Izbor za poziciju vrhovnog pokrajinskog kadije (mulle) u Bosni vršio se među pripadnicima ulemanskog staleža koji su imali rang *devrije mevlevijeta* i njihov mandat u većini slučajeva trajao je najviše do 15 mjeseci.⁷ U 18. stoljeću mandat je smanjen na godinu dana zbog sve većeg broja kandidata koji su čekali postavljenje.⁸

Sjedište bosanskog mulle nalazilo se u Sarajevu. U tom smislu treba spomenuti kako je osmanska administracija u službenoj korespondenciji često koristila i sintagmu *sarajevski mulla* (*Saray munlasi*), odnosno *sarajevski kadija* (*Saray kâdîsi*). Pored općih nadležnosti, bosanski vrhovni kadija je kao visoki pripadnik vojnog staleža (*asker*) bio odgovoran i za različita pitanja u toj oblasti počev od regrutacije mladića (*devşirme*), opće mobilizacije (*nefir-i âm*), organiziranja logistike i pripremu terena na pravcima kuda se trebala kretati vojska (raščišćavanje i održavanje puteva i mostova) i slično. Pored toga, mulla je imao i svoj dio odgovornosti u provođenju ekonomske politike Porte, kao na primjer, prilikom razrezivanja poreza, utvrđivanja cijena namirnica, kontrole poslovanja najvećih vakufa itd.

Pošto se radi o značajnim predstavnicima osmanske vlasti rad imao je za cilj utvrditi imena vrhovnih bosanskih kadija (mulla), i druge relevantne podatke o njima poput stručnosti, iskustva, vještina i detalja iz sudske prakse. Također, bilo je važno precizirati i vrijeme u kojem su obnašali ovu odgovornu dužnost. Kako bi se to postiglo, analizirani su sadržaji različitih pojedinačnih i zbirnih dokumenata.

---

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 94-96; Fahreddin Attar, İlber Ortaylı, "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV, İstanbul 2001, 66-73.

⁷ İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, 95-96.

⁸ B. Loklar, "Sarajevski Mula Şejhzade Es-Sejjid Muhamed Seid-Efendija i njegova uloga njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)", 163-193.

Prema prikupljenim podacima na mjesto bosanskog mulle bili su postavljeni sljedeći osmanski uglednici:

Ebu Bekir-efendija poznat kao hodža Hasan-paše, imenovan je na dužnost vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu zulkade **1006**/juni 1598. godine.⁹ Na toj poziciji ostao je do ša'banu **1007**/mart 1599. godine. Prije službe u Bosni bio je profesor na prestižnoj Sahn-i seman medresi u Istanbulu.¹⁰

Dželeb Mehmed-efendija iz Kroje, postavljen je na mjesto bosanskog mulle u mjesecu ša'banu **1007**/mart 1599. godine. Prije dolaska u Bosnu bio je muftija u Siriji.¹¹ Ovo je bio njegov drugi angažman u Bosni jer je krajem 16. stoljeća već bio u Sarajevu.

Halimī Mustafa-efendija, na službu u Sarajevo određen je u mjesecu saferu **1010**/august 1601. godine.¹² Prije dolaska u Bosnu bio je muderis na Hančeri medresi u Bursi koju je napravila princeza Fatima, unuka sultana Bajezida II. U vrijeme kad je Mustafa-efendija dobio službu bosanskog mulle na položaju sarajevskog naiba bio je izvjesni Husejin-efendija sin Muhammeda, koji je u tom svojstvu ovjerio prepis jednog sultanskog fermana o zaštiti katoličkih sveštenika i njihove imovine.¹³

⁹ Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fi Tekmiletîş-Şakâ'ik*, cilt 2, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2017, 1672-3. (dalje Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*) Pošto u većini izvora nije preciziran dan niti dekada hidžretskog mjeseca, prilikom preračunavanja gregorijanskog datuma navodili smo mjesec u kojem ima više dana aktuelnog hidžretskog mjeseca.

¹⁰ Termin *Sahn-i seman* odnosno *Semanije* podrazumijevao je osam čuvenih medresa koje je oko svoje džamije podigao osmanski sultan Mehmed Fatih u periodu od 1463. do 1470. godine. U to doba bile su škole najvišeg ranga u cijelom Osmanskom Carstvu. Biti muderis u Sahn-i semanu značilo je mogućnost postavljenja na mjesta kadija (mulla) s primanjima od 500 akči i obavljanja najznačajnijih dužnosti poput kadije Istanbula ili dužnost kazaskera. U hijerarhiji ispod njih bila je rangirana medresa Darul-hadis koju je sagradio sultan Murat u Edirnama. Više vidi Halil Inaldžik, *Osmansko Carstvo: klasično doba 1300.-1600.*, preveo Dino Mujadžević, (Zagreb: Srednja Europa, 2002), 212-215.

¹¹ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1472.

¹² Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1472.

¹³ Makarska, Arhiv franjevačkog samostana, Turski dokumenti, Zaostrog (Z) 97. (regeste)

Dželep Mehmed-efendija (treći put), vraćen je na mjesto vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu saferu **1011**/august 1602. godine. U to vrijeme njegov naib u Sarajevu bio je neki Hasan bin Muhammed el-Askeri čije se ime navodi u ovjeri jedne sarajevske vakufname.¹⁴ Dželep Mehmed-efendija je ostao kratko u Sarajevu jer je na njegovo mjesto ponovo vraćen Halimî Mustafa-efendija.¹⁵

Halimî Mustafa-efendija (drugi put), ostao je na dužnosti do mjeseca zul-ka'de **1012**/april 1604. godine. Mustafa-efendija je kasnije dobio namještenje u kadiluku Tripoli (Liban).¹⁶

Dželeb Mehmed-efendija (četvrti put), ostao je vrlo kratko, samo do mjeseca jula 1604. godine.

Sufi Mehmed-efendija¹⁷, postavljen je za bosanskog mullu u saferu **1013**/juli 1604. godine.¹⁸ Prije dolaska u Sarajevo bio je kadija u Kajseriju. Kod Muvekkita se navodi ime Dramali Sofi Mehmed-efendija. Kmetik uz ime ukazuje da je Mehmed-efendija bio rodom iz grada Drame koji se danas nalazi na sjeveroistoku Grčke. Čini se vrlo mogućim da je to isti kadija kojeg Muvekkit spominje kao šejh Muhamed-efendiju sina Mustafe.¹⁹ Sačuvan je hudžet iz sarajevskog suda koji datira od 1. rebul-evvela 1014. h. /16. juli 1605. godine koji je ovjerio Mehmed-efendija. Dokument se odnosi na izjavu mutevelije hadži Mustafinog vakufa koji je dao mlin u Kovačićima pod mukatu braći hadži Ahmedu i hadži Mehmedu za 600 akči godišnje. Među svjedocima ovog čina stoji i ime osnivača jedne od sarajevskih džamija Buzadži hadži Hasana. Na muhuru spomenutog kadije pisalo je: "Njegov rob Muhamed (Mehmed)".²⁰

¹⁴ *Bosna-Hersek vakfiyeleri*, c. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2016, 821.

¹⁵ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1472.

¹⁶ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1413.

¹⁷ Vidi Salih Sidki Hadžihuseinović – Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, preveli s turskog jezika Abdulah Polimac i dr., (Sarajevo: El-Kalem, 1999), 243. (dalje Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1)

¹⁸ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1616.

¹⁹ Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, 248.

²⁰ Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), A-8 - TO.

Ahmed-efendija sin Abdurahman-efendije Babakuša, angažiran je 12. džumadel-ahira 1014/24. oktobar 1605. godine.²¹ Prije dolaska u Bosnu obnašao je dužnost kadije u kadiluku Ahyol.²² Na položaju vrhovnog bosanskog kadije ostao je samo pola godine.

Zunnun-efendija, određen je za službu mulle u Bosni u zul-hidždžetu 1014/april 1606. godine.²³ Prije dolaska u Sarajevo Zunnun-efendija je bio muderis na čuvenoj medresi Darul-hadis u Edirnama.²⁴

Sufi Mehmed-efendija (drugi put), dobio je postavljenje u mjesecu muharremu 1016/maj 1607. godine.

Istanbūlī Džerrah-zade Mehmed-efendija džumadel-ula 1017/august 1608. godine. Kao što se može vidjeti iz dodataka uz ime Mehmed-efendije, on je rođen u Istanbulu i bio je sin hirurga. Svoj pripravnički staž za kadijsku službu (*mulazemet*) obavio je kod poznatog osmanskog učenjaka i šejhul-islama Čivizāde Mehmed-efendije.²⁵ Prethodno je bio kadija u Nahčivanu gdje je prilikom jednog napada na grad bio zarobljen od strane Safevija.²⁶ Zbog vrlina o kojima su posvjedočili njegovi neprijatelji bio je oslobođen i pušten na slobodu zajedno sa svojom pratnjom.²⁷

Muharrem-efendija, dobio je službu mulle u Bosni u mjesecu ramazanu 1019/novembar 1610. godine. Prije dolaska u Sarajevo Muharrem-efendija je unaprijeđen u visoki rang Sahn-i semana.²⁸ Prije

²¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Kamil Kepeci (KK), Ruûs Defteri No 256, str. 21.

²² Ahyol je osmanski naziv za gradić Pomorie koji se nalazi na istočnoj obali Crnog mora u Bugarskoj.

²³ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1573.

²⁴ Muhammed Tayyip Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1959, 106.

²⁵ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1497-1498.

²⁶ Grad istoismena Autonomna Republika Nahčivan danas se nalazi u sastavu Azerbejdžana.

²⁷ Katip Çelebi, *Fezleke – Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)*, (hazırlayan Zeynep Acıbin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016, CCXXII [222].

²⁸ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1591.

nego je Muharrem-efendija preuzeo dužnost u Sarajevu, njega je kao ovlaštenu zamjenik (*al-muwallā hilāfatan*) mijenjao Husejin-efendija, koji je ovjerio jednu sarajevsku vakufnamu u mjesecu ramazanu 1019. godine.²⁹

Mehmed Sadik-efendija, postavljen je na dužnost vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu ša'banu 1021/oktobar 1612.³⁰

Mustafa-efendija Džuvānī, imenovan je u mjesecu rebiul-ahiru 1022/juni 1613. Prije dolaska u Sarajevo bio je u dva navrata muftija na Kipru, a kasnije i muftija Sirije. Neposredno prije slanja u Bosnu bio je kadija u Kutahiji. U mjesecu zul-ka'de 1022/decembar 1613. dužnost vrhovnog bosanskog kadije ponuđena je Arpadži-zade Mehmed-efendiji koji je nije prihvatio.³¹

Nurullah-efendija, određen je za bosanskog mullu u rebiul-ahiru 1023/maj 1614. godine. U svojstvu vrhovnog bosanskog kadije Nurullah-efendija se spominje u jednoj naredbi Porte u vezi spora s kadijom Čelebi Pazara (Rogatica) čije se ime ne spominje. Dokument je datiran 2. zul-hidždžeta 1023. h. / 2. januar 1615.³² Prije dolaska u Bosnu Nurullah-efendija je bio kadija na ostrvu *Sakız* (ostrvo Hios).³³ Zbog žalbi na njegove postupke Nurullah-efendija je ranije smijenjen.³⁴

²⁹ Radi se o gotovinskom vakufu i jednoj bašti u sarajevskoj mahali Nebrdilo Hadži Alije koju je kao trajno dobro iza sebe ostavio izvjesni Musa sin Hadži Alije. Više vidi *Bosna-Hersek Vakfiyeleri*, c. 2, 825.

³⁰ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1591.

³¹ Treba napomenuti kako podaci o imenima kadija i vremenu službovanja kod Muvekkita nekad nisu u suglasju s podacima koje pronalazimo u izvorima i biografskim leksikonima. Između ostalog, on navodi kako je nakon Mustafa-efendije dužnost vrhovnog bosanskog kadije ponuđena Arpadži-zade Džuvaniji koji je to odbio. Međutim, ovaj nadimak Džuvānī odnosi se na Mustafa-efendiju, a ne na Arpadži-zade Mehmed-efendiju. Upoređi Muvekkit, *Povijest Bosne*, 255. i Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1454.

³² BOA, Bâb-1 Âsâfi Divân-1 Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d) No. 80, h. 295/730.

³³ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1699.

³⁴ Muvekkit navodi da je Nuri-efendija postavljen na dužnost sarajevskog naiba, a ne vrhovnog bosanskog kadije. Vidi Muvekkit, *Povijest Bosne*, 255.

Mehmed-efendija, dobio je službu u Bosni mjesecu muharremu 1024/februar 1615.³⁵ Bio je porijeklom s Rodosa, zbog čega ga pojedini izvori spominju i kao **Rodosi Mehmed-efendiju**. Iz jednog hudžeta od 1. redžeba 1025. godine (18. mart 1616) vidi se da je na mjestu sarajevskog naiba bio Sejjid Muhammed sin Sejjid Alije. On je naznačenog datuma ovjerio dokument o kupoprodaji izvjesnih vinograda i zemlje u selu Bristu i Podacama u Makarskoj.³⁶

Dokuz-zade Abdulvehhab Čelebi poznat i kao Uzun Abdulvehab, angažiran je u mjesecu ša'banu 1025/august 1616. Prethodno je bio kadija u Sofiji.³⁷

Nurullah-efendija (drugi put), postavljen je na dužnost bosanskog mulle u mjesecu zul-hidždže 1025/decembar 1616. Poslije Sarajeva dobio je namještenje u Bagdadu gdje je poginuo u borbama protiv Safevija, zbog čega se u nekim izvorima spominje i kao kadija *Nūrī Šehīd*.³⁸

Mehmed-efendija Čokadži-zade, raspoređen je u Bosnu u mjesecu redžebu 1027/juli 1618. Na dužnost vrhovnog bosanskog kadije došao je iz Soluna gdje je bio muderis u medresi sultana Murata i obnašao dužnost muftije. Nakon Sarajeva ponovo mu je bilo ponuđeno mjesto u Solunu, ali je odbio te je poslan za kadiju u Amidu (Dijarbakir).³⁹

Husejin-efendija, poznat i kao Čokadži Hismi-baba Husejn-efendija dobio je poziciju bosanskog mulle u mjesecu muharremu 1028/decembar 1618. Prije dolaska u Sarajevu bio je muderis u Edirnama u medresi Üç Şerefeli. Ostao je sačuvan prijepis jednog fermana sultana Osmana II u kojem se spominje vrhovni bosanski kadija Husejin-efendija. Nakon njegovog službenog dopisa o žalbama bosanskih fratara iz samostana u Sutjesci, Olovu, Fojnici, Visokom i Kreševu zabranjeno je traženje

³⁵ Ktetik uz ime Mehmed-efendije ukazuje da je vodio porijeklo s ostrva Rodos u današnjoj Grčkoj. Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1597-1598.

³⁶ Arhiv franjevačkog samostana u Makarskoj, Turski dokumenti, Zaostrog (Z), br. 137.

³⁷ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1598.

³⁸ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1699.

³⁹ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1627.

džizje, ispendže i ostalih poreza od redovnika spomenutih samostana. Također, naređeno je da se pravoslavni mitropoliti i vladike ne smiju miješati u poslove fratara i tražiti bilo kakve vrste davanja.⁴⁰ Nakon službe u Sarajevu Husejin-efendija je premješten u Beograd.⁴¹

Abdulvehhab-efendija (Uzun Vehhab), imenovan je na dužnost bosanskog mulle u mjesecu saferu 1030/januar 1621. Prije službe u Sarajevu bio je muderis u Edirnama u medresi Üç Şerefeli.⁴² Ostao je sačuvan jedan obračunski defter Gazi Husrev-begovog vakufa iz 1030. h. koji je ovjerio Abdulvehhab-efendija. Njegov pečat je bio osmokutnog oblika u čijem je središnjem dijelu stajalo izgravirano njegovo ime *ʿAbdulvehhâb bin Muştafâ*. U ovjeri stoji: *Obračun je proveden i opečaćen uz znanje onog na kojeg se može osloniti. Svojeručno napisao siromašni rob Abdulvehhab sin Mustafe kadija u šticienom Sarajevu.*⁴³ Nakon službe u Bosni Abdulvehhab-efendija je premješten u Kajseri.⁴⁴

Nuri-efendija, postavljen je za mullu u Bosni 5. redžeba 1031/15. maj 1622.⁴⁵ Prije službe u Sarajevu bio je kadija u Konji. U svom biografskom leksikonu Atayi ga spominje punim imenom Hamidî Nurullah-efendija. Nakon Bosne dobio je namještenje u Bursi.⁴⁶

Sejjid Mehmed-efendija, dobio je poziciju vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu zul-hidždže 1032/ septembar 1623. godine. Prethodno je bio muftija, a kasnije i kadija Vize u istočnoj Trakiji.⁴⁷

Abdurahman-efendija, imenovan je u mjesecu rebiul-evvelu 1034/ decembar 1624. godine. Prethodno je bio kadija u kadiluku Tripoli, u

⁴⁰ Arhiv franjevačkog samostana u Makarskoj, Turski dokumenti, Zaostrog (Z) br. 150.

⁴¹ Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1820.

⁴² BOA, Kamil Kepeci (KK), Ruûs Defteri No 257, 20.

⁴³ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi defter (TSMA.d) 3620, 4.

⁴⁴ Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1828.

⁴⁵ BOA, KK, Ruûs Defteri No 257, 79.

⁴⁶ Atâyî, *Hadâ'îku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1740.

⁴⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ: Şeyhî'nin Şaka'ik Zeyli*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018, 215-216. (dalje Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*), 215-216.

Libanu. U njegovo vrijeme dužnost sarajevskog naiba obnašao je izvjesni Ahmed ibn Husejin koji je u tom svojstvu izdao jedan hudžet o sporu dvojice sarajevskih trgovaca. Ovaj dokument je datiran 24. ramazana 1034/29. juni 1625.⁴⁸ Abdurahman-efendija je nakon službe u Sarajevu premješten u kadiluk Sakız.⁴⁹

Ali-efendija poznat kao “Mama-zâde ‘Alîsi” dobio je službu u Sarajevu u mjesecu muharremu 1035/oktobru 1625. godine. Prethodno je bio kadija u kadiluku Tripoli. Na ovoj dužnosti ostao je samo četiri mjeseca. Umro je 3. februara 1626.⁵⁰ Prema Muvekkitu, Ali-efendija je dva puta službovao u Bosni (rebiul-evvel 1034. i muharrem 1036). S obzirom na to da se na više mjesta spominje kako je spomenuti kadija umro u Bosni 7. džumadel-ula 1035. h., Muvekkitova tvrdnja o drugom angažmanu Ali-efendije teško je održiva.⁵¹

Baškesen⁵² **Muslihudin-efendija**, postavljen je u mjesecu džumadel-ula 1035/februar 1626. godine. Prije dolaska u Bosnu bio je glavni kadija u Marašu. Poslije završene službe u Sarajevu upućen je u Kutahiju gdje je i umro.

Sejjid Mehmed-efendija (drugi put), dobio je namještenje u mjesecu muharremu 1036/septembar 1626. godine. Nakon Sarajeva premješten je za vrhovnog kadiju Kajserija.⁵³

Mustafa-efendija⁵⁴, postavljen je u mjesecu ša‘bānu 1037/april 1628. godine. Spominje se i kao Budinī Mustafa-efendija budući da je bio rođen u Budimu. Prije dolaska u Sarajevo obavljao je dužnost beogradskog

⁴⁸ Omer Mušić, “Jedna turska pjesma o Sarajevu iz XVII vijeka”, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, III-IV, Sarajevo 1952-53, 579.

⁴⁹ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-fuzalâ*, 380.

⁵⁰ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-fuzalâ*, 380; Atâyi, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik*, c. 2, 1723.

⁵¹ Uporedi Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, 276. i Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-fuzalâ*, 380.

⁵² Zbog hrabrosti i vještine u rukovanju sabljom koju je pokazao prilikom jednog iznenadnog napada u vrijeme službovanja u Siriji dobio je nadimak Baškesen (koji sječe glave). Vidi: Atâyi, *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik*, c. 2, 1799.

⁵³ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi’u’l-fuzalâ*, 215-216.

⁵⁴ Pošto je Mustafa-efendija bio rodnom iz Budima spominje se i kao Budini Mustafa-efendija.

muftije. Nakon službe u Bosni dobio je mjesto beogradskog kadije gdje je ubrzo umro.⁵⁵

Omer-efendija, imenovan je u ramazanu **1038**/april 1629. Prije službe u Bosni bio je muderis u više uglednih medresa među kojima je bila i medresa princeze Mihrimah u Edirnama. Prije postavljenja na mjesto vrhovnog bosanskog kadije bio je muderis na Sahn-i semanu. Zbog svoje posvećenosti pravu bio je poznat pod nadimkom Šeriatî Omer-efendija.⁵⁶ U dubrovačkom arhivu čuva se jedan sudski dokument s njegovim potpisom. Sadržaj se odnosi na žalbu trgovca hadži Memišaha sina Ahmedovog, sagrdžija (obrađivač kože), dubrovačkih i jevrejskih trgovaca oko plaćanja carina i pristojbi na volovske kože.⁵⁷

Prema Gazi Husrev-begovoj vakufnami, mutevelija vakufa bio je dužan da svake tri godine detaljno položi račun pred vrhovnim bosanskim kadijom. Na osnovu toga kadija je trebao utvrditi da li se mutevelija pridržavao odredbi definiranih vakufnamom.⁵⁸ U tom smislu Omer-efendija je za vrijeme službovanja u Sarajevu sačinio i ovjerio obračunske deftere Gazi Husrev-begovog vakufa za period 1034–1038. h. (1624/25–1629).⁵⁹

Gümülcineli⁶⁰ **Ali-efendija**, angažiran je u ramazanu **1039**/april-maj 1630. godine. Prije dolaska u Bosnu predavao je kao muderis u medresi Üç şerefeli u Edirnama.⁶¹

⁵⁵ Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, c. 2, 1828.

⁵⁶ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, 266.

⁵⁷ Državni arhiv Dubrovnik (DAD), Acta Turcarum (AT) AT 4602 a. Više o tom sporu vidi Sulejman Bajraktarević, "Spor između Dubrovačke Republike i turskog zakupnika skele u Vacu u vezi s trgovinom kožama", *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 3, Zagreb 1960, 343-371.

⁵⁸ Fehim Dž. Spaho, "Vakufnama Gazi Husrev-bega iz 1537." u: *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1985, 66; Esad Duraković, "Gazi Husrev-begova vakufnama za medresu u Sarajevu", *POF 56/2006*, (Sarajevo: Orijentalni institut, 2007), 159-175.

⁵⁹ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter (TSMA.d.) 15676. 12.

⁶⁰ Ali-efendija je bio rodnom grada Gümülcine (osmanski naziv), koji se danas zove Komotini u Grčkoj.

⁶¹ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, 213 i 267.

Edirnevi⁶² **Abdunnebi-efendija**, postavljen je u ramazanu 1041/ mart-april 1632. godine.⁶³ U nekim izvorima se spominje kao Abdulgani-efendija.⁶⁴ Prije dolaska u Sarajevo bio je muftija u Solunu.⁶⁵ Ovog kadiju spominje i Hazim Šabanović koji je u Dubrovniku pronašao jedan hudžet s njegovim potpisom. Dokument je datiran 11. muharrema 1042/29. jula 1632. godine. Abdunnebi je u svojstvu vrhovnog bosanskog kadije izdao potvrdu da solak Alija ima ovlaštenje o zastupanju Fatime, sestre trgovca Husejin-baše iz Nedždžar Ibrahimove mahale u Sarajevu. Ovaj trgovac je putovao radi nekog posla i ubijen na putu. U kadijskom muhuru izgravirane su sljedeće riječi: *Râcî feyzi huda 'Abden-nebî 1040 (Abdunnebi se nada u blagodat Božju, 1630).*⁶⁶

Na službu u Sarajevo u mjesecu muharremu 1042/ juli 1632. godine, bio je predložen izvjesni Mahmud-efendija, ali nije prihvatio.⁶⁷ Umjesto njega došao je **Bosnevi Habib-efendija**, poznat kao Husrev-pašin imam. Na dužnost je imenovan 18. rebiu-l-evvela 1042/21. septembar 1633. godine. Prethodno je bio muderis u medresi Kayış Mustafa Age u Istanbulu.⁶⁸ U to vrijeme dužnost sarajevskog naiba obavljao je Mehmed-efendija koji je ovjerio jedan hudžet 7. redžeba 1042. h. godine (17. januar 1633).⁶⁹

Karakaš Muslihuđdin-efendija, određen je za službu u Sarajevo u mjesecu rebiul-ahiru 1043/oktobar 1633. godine. Prije dolaska u Bosnu bio je kadija u Kajseriju.⁷⁰

⁶² Abdunnebi-efendija je bio rodom iz grada Edirne.

⁶³ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, 213.

⁶⁴ Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul, 2018, 315. (dalje Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*)

⁶⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. 3, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, 403.

⁶⁶ Evlija Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo-Publishing, Sarajevo 1996, 109. (napomena br. 86.)

⁶⁷ Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 315. U praksi se dešavalo da pojedine kadije odbiju ponuđeno mjesto zbog zdravstvenih ili nekih drugih privatnih razloga. Nije nam poznato da je neko od kadija snosio neke sankcije zbog neprihvatanja ponuđene pozicije.

⁶⁸ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, 267.

⁶⁹ Arhiv Muzeja Hercegovine, (AMH), Regesta Acta Turcarum, Orijentalna zbirka Dubrovnik (OZ-DK), 13/604.

⁷⁰ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, 380.

Muti'ī Mehmed-efendija, dobio je namještenje u mjesecu redžebu **1044**/decembar1634–januar 1635. godine. U dubrovačkom arhivu sačuvan je jedan hudžet iz mjeseca zul-ka'de 1044. kojeg je u svojstvu sarajevskog kadije izdao Mehmed-efendija. U potpisu stoji Mehmed sin Ahmeda.⁷¹ Mehmed-efendija nije ostao dugo u Bosni zbog izbijanja nereda u Sarajevu. Neredi su nastali nakon što je tadašnji bosanski defterdar pokušao uvesti vanredni namet tzv. *bedel-i šajka* na stanovništvo sarajevskog kadiluka. Narod koji je došao u sarajevsku sudnicu tražio je od Mehmed-efendije da pošalje arz (predstavku) u Istanbul i zamoli sultana izuzeće od plaćanja. Pošto se spomenuti defterdar oholo ponašao prema prisutnim i prijetio silom došlo je do naguravanja. Sve je to ubrzo preraslo u neredu i pljačku u kojima je ubijen jedan od sudskih službenika (muhzir). O ovim nemilim događajima je obavještena Porta pa su smijenjeni i kadija i defterdar. Razmatrajući spomenute događaje sultan je naredio da se umjesto aktuelnog vrhovnog bosanskog kadije pošalje “neko razumniji”, pa je iz Konje premješten kadija Abdulhalim-efendija. Umjesto tadašnjeg bosanskog defterdara Mahmud-efendije angažiran je čuveni Ibrahim-efendija Pečevija.⁷²

Abdulhalim-efendija, postavljen je u mjesecu muharremu **1046**/juni 1636. godine. Bio je vrstan poznavalac šerijata, te je iza sebe ostavio komentar na čuveno djelo imam Nesefija *al-Manār*. Zbog ovog komentara kasnije je postao poznat po nadimku *Šârihul-Menâr* (komentator Menara).⁷³ Poznati sirijski historičar i književnik ‘Umar Riđâ Kaḥḥâla spominje Abdulhalim-efendiju u svom čuvenom biografskom leksikonu. On je zabilježio kako je Abdulhalim-efendija pored spomenutog komentara djela *al-Manār*, napisao i komentar Karmiyânijevog djela

---

⁷¹ DAD, AT, 4122 a-b; Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj.1, 293-294.

⁷² Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, priredio Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, 840.

⁷³ Vjerovatno se radi o poznatom djelu *Menârü'l-envâr* iz oblasti islamskog prava koje je napisao učenjak Ebul-Berekat en-Nesefi. Djelo je strukturirano po poglavljima i temama iz islamskog prava. U djelu se preferiraju pravna rješenja hanefijske pravne škole.

Ġāmi‘ *al-fawā'id* koji je naslovio kao *Hāwī al-fawā'id*.⁷⁴

Sejjid Ahmed Hafiz Kudsī-efendija, imenovan je u mjesecu zul-hidždže 1047/april 1638. godine.⁷⁵ Iz perioda kad je spomenuti Sejjid Ahmed-efendija obnašao dužnost bosanskog mulle ostao je sačuvan jedan hudžet koji svjedoči o pitanju nadležnosti kadija u ostavinskim raspravama pripadnika vojne klase. Premda je mulla imao veoma široke ovlasti, pitanje ostavinskih raspodjela imovine bilo je delegirano vojnim sudijama (*el-kassam el-askeri*) koje je imenovao kazasker. Naime, takse od ostavinskih postupaka svih vojnih lica spadale su u prihode kazaskera koji je imenovao specijalnog vojnog sudiju za podjelu ostavština. Za svaki kadiluk bio je određen vojni kassam koji je detalje o ostavinskim raspravama vodio u posebnim defterima (*kassam defteri*). Vojni kassam za Sarajevski kadiluk, vodio je veoma veliki broj ostavinskih slučajeva jer su sarajevski trgovci i zanatlije većinom pripadali vojnoj klasi odnosno janičarskom odžaku.⁷⁶ U prilog tome svjedoči i hudžet o statusu izvjesnog Rizvana sina Abdulahova kao slobodnog čovjeka kojeg je preko ovlaštenog zastupnika oslobodila izvjesna Halima kćerka Mehmed-bega iz sela Lukavice kod Sarajeva. Pošto je riječ o nekadašnjem robu kojeg je u nasljedstvo dobila kćerka jednog vojnog lica, hudžet je ovjerio vojni kassam hadži Mustafa-efendija 27. džumadel-ula 1049/24. oktobar 1639.⁷⁷

Prema dostupnim podacima Sejjid Ahmed-efendija je u Bosni ostao do sredine 1641. godine što je nešto duže od uobičajene prakse.

Handan-efendija, određen je za mullu u Bosni u mjesecu rebi-ul-evvelu 1051/juni 1641. godine. Neposredno prije dolaska u Sarajevo bio je muderis na Sahn-i semanu.⁷⁸ Na jednom hudžetu ostao je sačuvan

⁷⁴ Umar Riđā Kaḥḥāla, *Muḡam al-Mu'allifin – Tarāḡim muṣannifi al-kutub al-'arabiyya*, Bayrūt, 1414/1993, sv. II, 61.

⁷⁵ Š. Mehmed Efendi, *Vekāyi'u'l-fuzalā*, 499.

⁷⁶ A. Gadžo-Kasumović, "Mulla u Bosanskom ejaletu", 19-24.

⁷⁷ Državni arhiv Dubrovnik (DAD), Acta Turcarum (AT) 4271a.

⁷⁸ Uṣṣākizāde, *Zeyl-i Ṣakā'ik*, 469.

njegov pečat na kojem je pisalo: *Ako Allah odredi da Handan bude siromah lahko ću to podnijeti.*⁷⁹

Hafiz Mehmed-efendija Kāmetī-zāde, imenovan je u mjesecu safe-ru 1053/april-maj 1643. godine. Prethodno je bio muderis u medresi Mehmed-paše Sokolovića u Istanbulu.⁸⁰ Nakon Sarajeva premješten je u Sofiju 26. safera 1055/22. april 1645. godine.⁸¹

Abdulvehhab-zade Ahmed-efendija, postavljen je u prvoj dekadi redžeba 1055/august 1645. godine. Prije dolaska u Bosnu bio je muderis na Sahn-i semanu.⁸²

Arap-zāde Hasan-efendija – dužnost vrhovnog bosanskog kadije dodijeljena mu je u mjesecu redžebu 1056/august 1646. godine. Ranije je bio muderis u Džafer-aginoj medresi u Istanbulu.⁸³

Kasir Ahmed-efendija, dobio je poziciju vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu ša'bānu 1057/septembar 1647.⁸⁴ Sipahizade Ahmed Čelebi u svojoj hronici spominje ovog bosanskog mullu kao Ahmed-efendiju Kusajrija, što je drugačije čitanje iste ligature. Autor hronike, koji je rodom iz Livna za Ahmed-efendiju kaže da je “naš sugrađanin”, što upućuje na zaključak da je bio porijeklom iz tog grada. Isti izvor navodi kako je on bio učitelj velikog vezira Nevesinjca Salih-paše (1645-1647). Prilikom opsade Klisa 1648. godine Ahmed-efendija došao je na čelu 600 vojnika (sekbana) koji su poslani kao pomoć braniteljima Klisa. Ovaj podatak jasno ukazuje na vojni aspekt djelovanja i važnu poziciju mulle u ratnim okolnostima.⁸⁵

Nevālī-zāde Mahmud-efendija, određen je za bosanskog mullu u mjesecu muharremu 1058/februar 1648. godine. Nakon Bosne dobio je

⁷⁹ Muvekkīt, *Povijest Bosne*, 325.

⁸⁰ Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, c. 2, 1139.

⁸¹ Adem Karadeniz, *1517 Numaralı İkindi Ruûs Defteri (1055-1056/1645-1647) tahlil ve metin*, 93. (magistarska teza)

⁸² A. Karadeniz, *1517 Numaralı İkindi Ruûs Defteri*, 261.

⁸³ Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, 728.

⁸⁴ Š. Mehmed Efendi, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, 728.

⁸⁵ Nedim Zahirović, “Knjiga osvajanja otoka Krete i Zadra Livnjaka Sipahizade Ahmeda Čelebija”, *Historijski zbornik*, vol.76, br. 2, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb 2023, 7.

namještenje u Manisi.⁸⁶ Njegov ovlaštenu zamjenik bio je izvjesni kadija Mehmed-efendija sin Memije. U Dubrovniku se čuva jedan dokument koji je u svojstvu kadije krajem marta i početkom aprila 1648. ovjerio Mehmed-efendija.⁸⁷ Muvekkit spominje da je 1648. godine sarajevski naib Dokuzović smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen izvjesni Imamović. Moguće da je spomenuti Mehmed-efendija bio jedan od spomenute dvojice.⁸⁸

Halil-efendija, postavljen je na mjesto vrhovnog bosanskog kadije u mjesecu rebiul-ahiru 1059/april-maj 1649. godine. Prije dolaska u Bosnu bio je kadija u Marašu. U Sarajevu je ostao najdalje do mjeseca džumade-l-ahira 1060/ juni 1650. kada je njegovo mjesto dodijeljeno Arap-zāde Hasan-efendiji po drugi put.⁸⁹

Zaključak

Nakon što je je krajem osme decenije 16. stoljeća Sarajevo promovirano u viši sudski rang i postalo sjedište vrhovnog pokrajinskog kadije (mulle) u Bosnu su slati vrlo obrazovani iiskusni osmanski suci. Teritorij Bosanskog ejaleta predstavljao je jedan *mevlevijet* tj. domen sudske odgovornosti vrhovnog pokrajinskog kadije. Prilikom imenovanja na položaj, mulle su birane po strožijim kriterijima u odnosu na kadije na razini kadiluka. Porta je naročito vodila računa da se ispoštuju pravila u vezi s postavljanjem visokoobrazovanih iiskusnih kadrova. Vrhovne pokrajinske kadije su se obrazovale na najprestižnijim obrazovnim institucijama Osmanskog Carstva dok su iskustvo stjecali kroz instituciju pripravničkog staža (mulazemeta) kod najviših autoriteta, šejhul-islama i kazaskera. Pored toga, vodilo se računa da mandat mulle ne traje duže od 15 mjeseci.

U primjerima koji su dokumentovani u radu, vidljivo je da su rotacije na mjestu bosanskog mulle bile u propisanim vremenskim okvirima.

⁸⁶ Uşşâkizâde, *Zeyl-i Şakâ'ik*, 456.

⁸⁷ DAD, AT, E III 21/62.

⁸⁸ Muvekkit, *Povijest Bosne*, 339.

⁸⁹ Ş. Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, 762.

Na osnovu analizirane građe u prvoj polovini 17. stoljeća utvrđene su 42 rotacije na položaju bosanskog mulle. Primjetno je nastojanje Porte da vrhovne kadije ne ostanu duže od predviđenog roka kako ne bi došlo do zloupotreba ovlasti. Nakon procedure imenovanja u Istanbulu, novoimenovane kadije su trebale doputovati u mjesto gdje su preuzimali dužnost od ovlaštenih zamjenika. Kao primjer može se navesti kako je Sabit-efendija Užičanin, koji je nakon imenovanja za bosanskog mullu početkom 18. stoljeća u Sarajevo iz Istanbula stigao nakon mjesec dana.⁹⁰ Nije poznato da li je postojao određeni rok u kojem je postavljeni mulla trebao dospjeti na mjesto službovanja. Većina imenovanih kadija bili su samo jedan mandat u Sarajevu. Neki od njih bili su i po dva puta, dok je Dželeb Mehmed-efendija postavljan čak četiri puta. Njegova dva mandata bila su u granicama predviđenog, dok je u druga dva bio veoma kratko na položaju bosanskog mulle budući da je mijenjao istu osobu.

Prema dostupnim informacijama sve bosanske mulle su napustile položaj nakon isteka mandata, izuzev dvojice koji su prijevremeno razriješeni dužnosti zbog žalbi na njihov rad. U prvom slučaju radi se o Nurullah-efendiji koji je 1614. godine smijenjen zbog spora s lokalnim kadijom. Prema uopćenim informacijama iz jedne naredbe, vidljivo je kako se on sporio s kadijom Čelebi Pazara (Rogatica) koji je uspio pribaviti službeno pismo (mektub) rumelijskog kazaskera o produženju mandata što je Nurullah-efendija osporavao. Čini se kako je ovo osporavanje dovelo do smjene Nurullah-efendije. U drugom slučaju radi se o događajima iz 1635. godine kada je na položaju bosanskog mulle bio Mehmed-efendija. On je smijenjen zajedno s tadašnjim bosanskim defterdarom Mahmud-efendijom zbog nereda i napada nezadovoljnih ljudi na sarajevsku sudnicu i ubistva sudskog službenika. Pobuna je nastala zbog pokušaja uvođenja vanrednih nameta (*bedel-i šajka*). Nakon što su vijesti o ovim događajima dospjele u prijestolnicu, smijenjeni su bosanski mulla i defterdar.

---

⁹⁰ Alija Bejtić, "Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mulla", *Analiza Gazi Husrev-begove biblioteke*, 2-3, Sarajevo 1974, 8.

U najkraćem, može se zaključiti kako je Porta imala jake mehanizme kontrole sudstva i visoke kriterije pri izboru najviših državnih službenika unatoč brojnim ratovima i borbi različitih dvorskih lobija. Na odgovorna mjesta postavljani su visokoobrazovani i iskusni kadrovi čiji je rad bio kontroliran, dok su žalbe na eventualne zloupotrebe ovlasti uvažavane. Rotacije na tim pozicijama vršene su u predviđenim vremenskim okvirima. Na primjeru podataka o vrhovnim pokrajinskim kadrijama u Bosni, vidljivo je kako je osmansko sudstvo u prvoj polovini 17. stoljeća bilo vitalno i da je na visokoj razini efikasno funkcioniralo.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori:

Sarajevo:

- Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB):
- A-8-TO.
- Tarih-i Enveri (TE), IV.

Mostar:

- Arhiv Muzeja Hercegovine, (AMH), Regesta Acta Turcarum, Orijentalna zbirka Dubrovnik (OZ-DK): 13/604.

Istanbul:

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi / (BOA):
- BOA, Kamil Kepeci (KK), Ruûs Defteri: No 256. i 257.
- BOA, (Maliyeden Müdevver) MAD.d, 1437.
- BOA, Bâb-ı Âsâfi Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d.), No. 80.
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter (TSMA.d): No. 3620. i No. 15676.
- BOA, İbnülemin Evkaf (İE.EV), dokument br. 9/1087.

Dubrovnik:

- Državni arhiv Dubrovnik (DAD), Acta Turcarum (AT):
- 4122 a-b; 4271a; 4602 a.
- E III 21/62.

Makarska:

- Arhiv franjevačkog samostana:
- Turski dokumenti, Zaoštrog (Z) br. 97, 137. i 150. (regeste)

Objavljeni izvori

- *Bosna-Hersek vakfiyeleri*, c. 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara 2016.
- Čelebi, Evlija, *Putopis: odlomci o jugoslovenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo-Publishing, Sarajevo 1996.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, c. 3, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.
- Nâima Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, priredio Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
- Hadžihuseinović, Salih Sidki – Muvekkit, *Povijest Bosne*, knj. 1, preveli s turskog jezika Abdulah Polimac i dr., El-Kalem, Sarajevo 1999.
- Nev'izâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletiş-Şakâ'ik*, cilt 2, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2017.
- Karadeniz, Adem, *1517 Numaralı İkinci Ruûs Defteri (1055-1056/1645-1647) tahlil ve metin*, 93. (magistarska teza)
- Katip Çelebi, *Fezleke – Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)*, (hazırlayan Zeynep Acibin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ: Şeyhi'nin Şakâ'ik Zeyli*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2018.
- Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul, 2018.

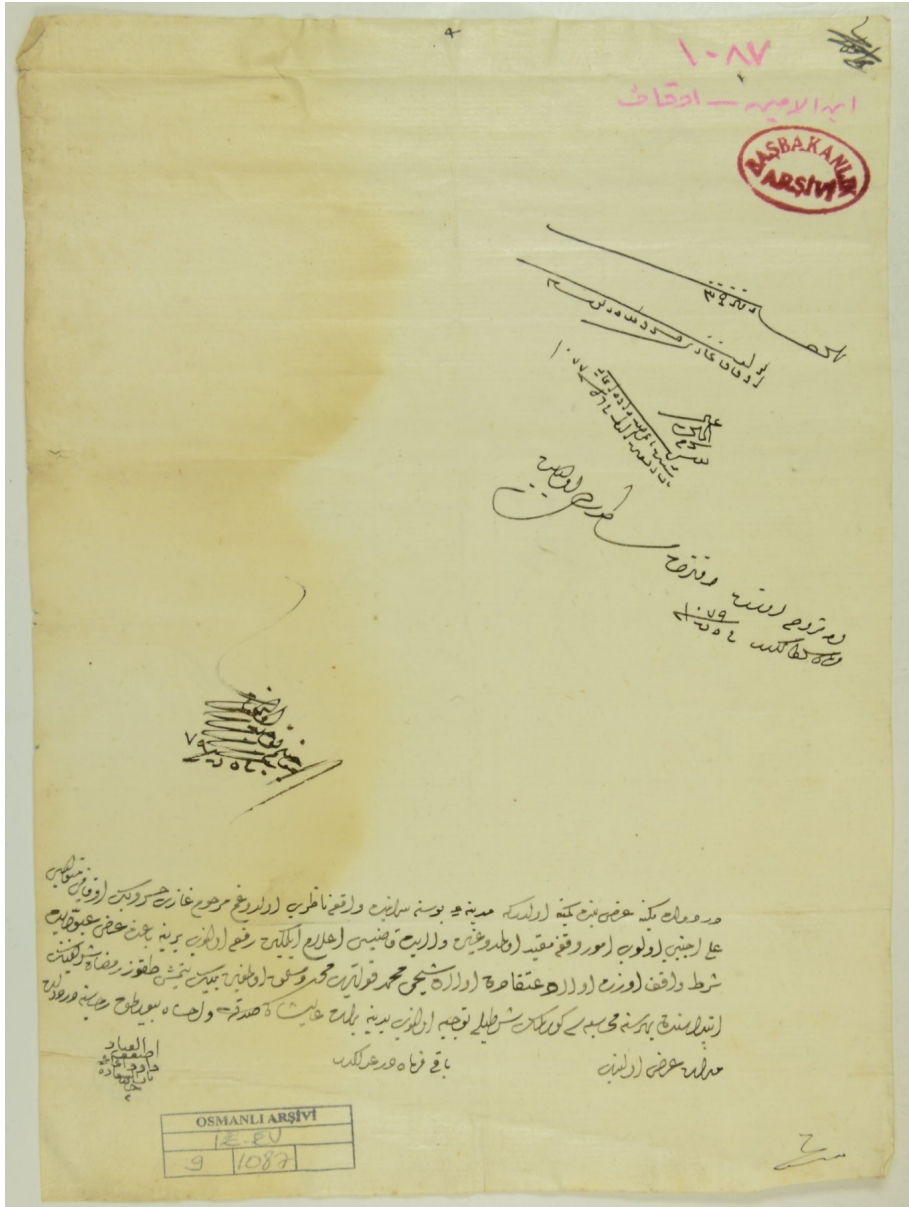
- *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1985.

Literatura

- Attar, Fahreddin – Ortaylı, İlber, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV, İstanbul 2001, 66-73.
- Bajraktarević, Sulejman, “Spor između Dubrovačke Republike i turskog zakupnika skele u Vacu u vezi s trgovinom kožama”, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 3, Zagreb 1960, 343-371.
- Bašagić, Safvet-beg “Kako se za turske uprave Jugoslavija dijelila na kadiluke neposredno pred Bečki rat”, *Novi Behar*, 12/IV, Sarajevo 15. oktobra 1930, 177-179.
- Bašić, Kemal, “O kadilucima i kadijama Zvorničkog sandžaka u XVII stoljeću”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLI, 2020, 99-121.
- Bešlija, Sedad, “Kadiluk Imotski u 17. stoljeću”, u: *Bošnjaci Hercegovine kroz historiju*. Mostar: BZK Preporod, 2019, 17-44.
- Duraković, Esad, “Gazi Husrev-begova vakufnama za medresu u Sarajevu”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 56/2006. Sarajevo: Orijentalni institut, 2007, 159-175.
- Gadžo-Kasumović, Azra, “Mulla u Bosanskom ejaletu”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXVII-XXVIII, Sarajevo, 2008, 5-68.
- Handžić, Mehmed, “Pogled na sudstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme turske vlasti”, *El-Hidaje*, god. IV, Sarajevo 1940/41, 83-86.
- Husić, Aladin, “O organizaciji i načinu funkcioniranja sudske vlasti u kadiluku Tešanj u drugoj polovini 18. stoljeća”, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, 47. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2018, 199-213.
- Husić, Aladin, *Kadiluk Tešanj u drugoj polovini 18. stoljeća (Tešanj, Maglaj i Žepče u svjetlu akata Tešanjskog suda)*. Sarajevo: Gazi

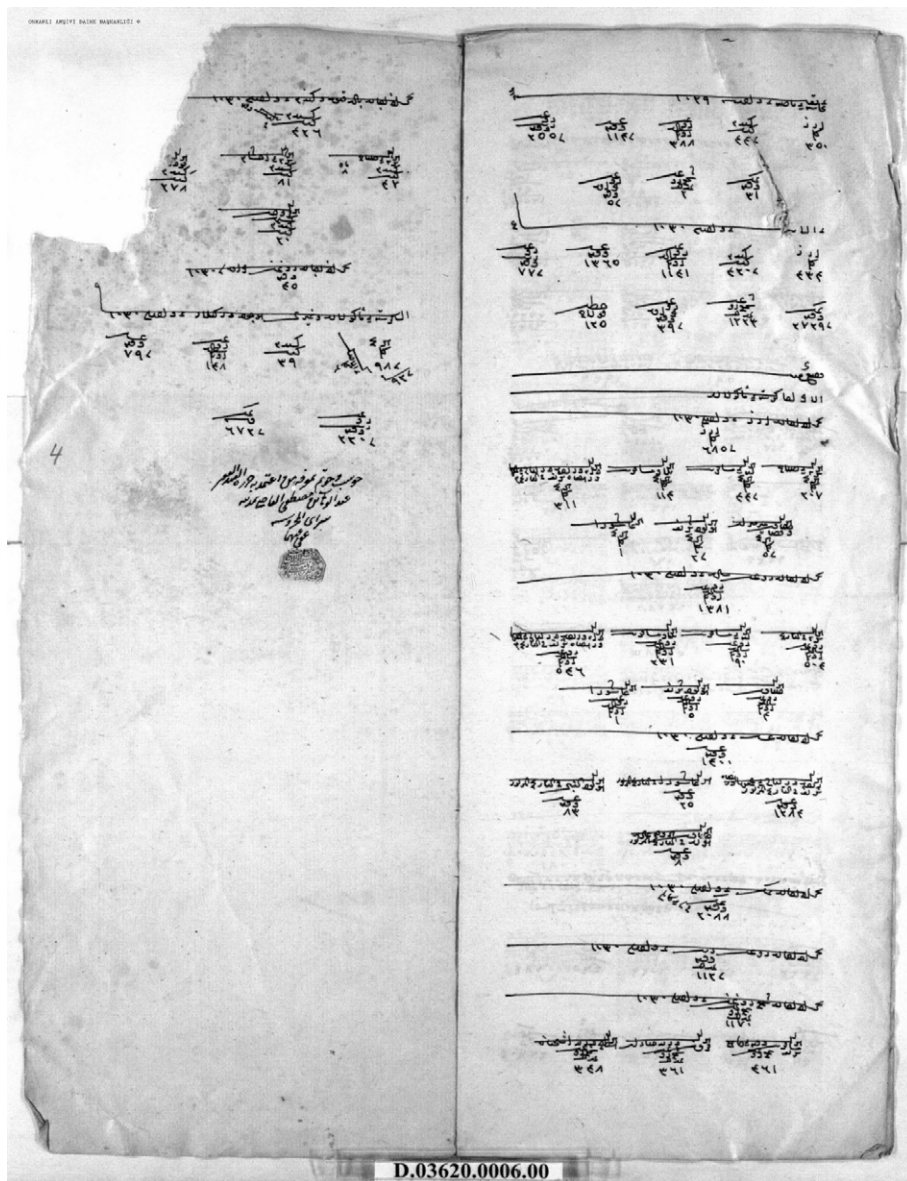
- Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, 2020.
- Inaldžik, Halil, *Osmansko Carstvo: klasično doba 1300.-1600.*, preveo Dino Mujadžević. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
  - Kreševljaković, Hamdija – Kapidžić, Hamdija, “Sudsko-administrativna podjela Bosne i Hercegovine početkom XIX stoljeća”, *Istorijsko-pravni zbornik*, 3-4, Sarajevo, 1950, 247-260.
  - Loklar, Behçet, “Sarajevski Mula Šejhzade Es-Sejjid Muhamed Seid-Efendija i njegova uloga njegova uloga u Bosanskom ejaletu (1795-1814)”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 71/2021, Sarajevo: Orijentalni institut, 2022, 163-193.
  - Mušić, Omer, “Jedna turska pjesma o Sarajevu iz XVII vijeka”, *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, III-IV/1952-53, Sarajevo 1953, 575-585.
  - Okiç, Muhammed Tayyip, *Bazi Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1959.
  - Paić-Vukić, Tatjana, *Svijet Mustafe Muhibbija, sarajevskoga kadije*, Srednja Europa, Zagreb, 2007.
  - Šabanović, Hazim, “Popis kadiluka u Europskoj Turskoj od Mostarca Abdullaha Hurremovića”, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, LIV, Sarajevo 1942, 307-356.
  - Unan, Fahri, “Mevleviyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIX, Ankara 2004, 467-468.
  - Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
  - Younis, Hana, *Biti kadija u kršćanskom carstvu: rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878.-1914*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2021.
  - Zahirović Nedim, “Knjiga osvajanja otoka Krete i Zadra Livnjaka Si-pahizade Ahmeda Čelebija”, *Historijski zbornik*, vol.76, br. 2, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb 2023, 1-21.

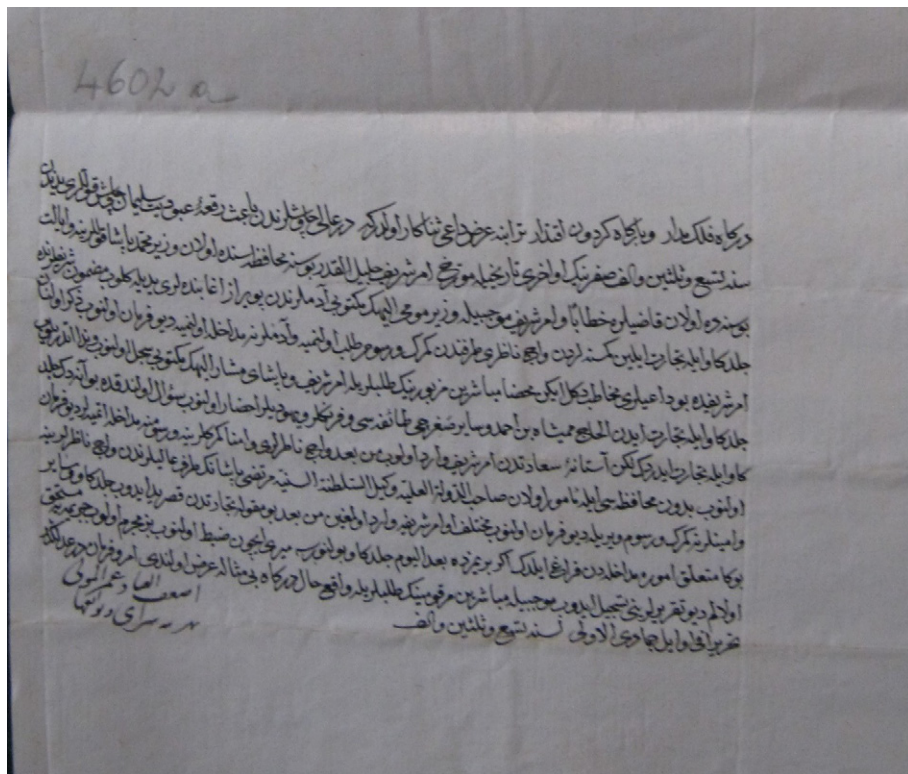

Dokument u kojem se bosanski mulla naziva i vilajetskim kadijom.
Türkiye Cumhuriyeti Devlet. Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin
Evkaf (İE.EV), dokument br. 9/1087.

Obračunski defter Gazi husrev-begovog vakufa koji je pečatom i potpisom ovjerio bosanski mulla Abdulvehhab-efendija (Uzun Vehhab) 1030/1621. Cumhurbaşıkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi defter (TSMA.d) 3620.

Žalba trgovca hadži Memišaha sina Ahmedovog, sagrdžija (obrađivača kože) i drugih koju je ovjerio najslabiji rob Omer, ovlašteni kadija grada Sarajeva i okoline. Državni arhiv Dubrovnik, Acta Turcarum, br. 4602 a.

Conclusion

The supreme provincial qadis in Bosnia (first half of the 17th century)

After Sarajevo was promoted to a higher judicial rank at the end of the eighth decade of the 16th century and became the seat of the supreme provincial qadi (mullah), highly educated and experienced Ottoman judges were sent to Bosnia. The territory of the Bosnian Eyalet was represented by one *mevleviyat*, i.e. the domain of judicial responsibility of the supreme provincial qadi. When appointed to a position, mullahs were chosen according to stricter criteria compared to those of qadis at the level of the qadiluk. The Porte especially took care to comply with the rules regarding the placement of highly educated and experienced personnel. The supreme provincial qadis were educated at the most prestigious educational institutions of the Ottoman Empire, while they gained experience through the institution of internship (*mulazemet*) with the highest authorities, Sheikhu-Islam and Kazasker. In addition, care was taken that the mullah's mandate did not last longer than 15 months.

In the examples documented in this paper, it is evident that the rotations in the position of the Bosnian Mullah were within the prescribed time frames. Based on the analysed material in the first half of the 17th century, 42 rotations in the position of the Bosnian Mullah were determined. The effort of the Porte to ensure that supreme qadis do not stay longer than the stipulated period in order to avoid abuse of authority is noticeable. After the appointment procedure in Istanbul, the qadis were supposed to arrive at the place where they took over their duties from the authorized deputies. As an example, Sabit Effendi Užičanin arrived in Sarajevo from Istanbul a month after being appointed as a Bosnian mullah at the beginning of the 18th century.⁹¹ It is not known whether there was a certain deadline in which the appointed mullah had to

---

⁹¹ Alija Bejtić, "Pjesnik Sabit Alauddin Užičanin kao sarajevski kadija i bosanski mula", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 2-3, Sarajevo 1974, 8.

arrive at the place of service. Most of the appointed qadis served only one mandate in Sarajevo. Some of them had two mandates, while Dželeb Mehmed Effendi was installed as mullah as many as four times. His two mandates were regular, while in the other two he was replacing another mullah for a very short time.

According to available information, all Bosnian mullahs left their positions after the end of their mandate, with the exception of two who were dismissed early due to complaints about their work. In the first case, Nurullah Effendi was deposed in 1614 due to a dispute with the local qadi. According to the general information from one order, it is evident that he had a dispute with the qadi of Čelebi Pazar (Rogatica), who managed to obtain an official letter (mektub) from the Rumelia Kazasker on the extension of his mandate, which Nurullah Efendi disputed. It seems that this issue led to the dismissal of Nurullah Effendi. In the second case of 1635, Mehmed Effendi was in the position of Bosnian Mullah. He was dismissed together with the defterdar Mahmud Effendi because of the disorder and the attack of disaffected people on the court in Sarajevo and the murder of a court official. The rebellion was caused by an attempt to introduce extraordinary taxes. After news of these events reached the capital, both mullah and defterdar of Bosnia were replaced.

In conclusion, the Porte had strong judicial control mechanisms and high criteria for the selection of the highest civil servants despite numerous wars and struggles of different court lobbies. Highly educated and experienced personnel were appointed to responsible positions, whose work was controlled, while complaints about possible abuse of authority were respected. Rotations in these positions were carried out in the stipulated time frames. The example of the data on the supreme provincial qadis in Bosnia shows that the Ottoman judiciary was vital in the first half of the 17th century and that it functioned efficiently.